

Kohtauksia eräästä kirjasodasta

S a l l a R ä s ä n e n

Pornografiahan on tässä jutussa pelkkä ukkosenjohdatin. (V. Kuprijanov, 2002)

Kesäkuussa 2002 nuorisoliike Iduštšije vmeste (”Yhdessäkulkijat”) jätti Moskovassa tutkintapyyntön Vladimir Sorokinin romaanista *Golubojе salo* (Ad Marginem, 1999). Järjestön mukaan romaani sisälsi kohtauksia, joiden saattoi katsoa loukkaavan rikoslain pornografian levittämisen kieltävää pykälää. Lainoppineiden ja suuren yleisön valtaisaksi yllätykseksi Sorokinia ja hänen kustantamoaan Ad Marginemia vastaan nostettiin kuin nostettiin heinäkuun alussa 2002 syyte pornografian levittämisestä – ensi kertaa sitten Neuvostoliiton hajoamisen kirjailija joutui oikeuteen tällä perusteella.

Oikeusjuttu ja siihen liittyneet tapahtumat – prosessia kutsuttiin venäläisissä tiedotusvälineissä yksinkertaisesti ”Sorokinin jutuksi” (*delo Sorokina*) – nostattivat Venäjällä laajan ja vilkkaan kirjasodan kaunokirjallisuuden moraalitehtävistä sekä kirjailijan vastuusta ja vapaudesta. ”Sorokinin juttu” laajeni pitkälti yli perinteisen pornografiakysymyksen; kirjasodan aikana tuli tiedotusvälineissä¹ käsiteltyä seksuaalisuuden ja kaunokirjallisuuden aseman lisäksi lukuisia yhteiskunnallisia kysymyksiä, kuten sananvapauden tilaa, ”älymystön” ja ”kansan” suhdetta toisiinsa, neuvostomenneisyyden pimeitä puolia sekä Venäjän suhdetta länteen. Nähdäkseni skan-

daali näin ollen valottaa osaltaan niitä ongelmia, joiden kanssa valtakunta 2000-luvulla joutuu painiskelemaan.

Mutta miksi nimenomaan kirjailija Vladimir Sorokin ja nimenomaan romaani *Golubojе salo* päätyivät kirjasodan kohteiksi? Mitä argumentteja polemiikissa esiintyi, ja mitä kaikkea tapahtumat kertovat meille Putinin Venäjältä?

Vladimir Sorokin ja hänen skandaalinkäryinen romaaninsa

Vladimir Sorokin (s. 1955) on ensimmäisestä julkaistusta romaanistaan – *Oišered* (Jono) (Pariisi 1985) – lähtien herättänyt ristiriitaisia tunteita. Länsimaisissa kirjallisissa piireissä häntä arvostetaan; etenkin saksalaiset ovat ottaneet kirjailijan omakseen. Mutta mitä tulikaan sanottua profeetoista omalla maallaan: Venäjällä Sorokinin tuotantoa lukivat pitkään vain suppeat älymystöpiirit ja iso osa intelligentsijaa pitää häntä mauttomana ja lahjansa hukanneena (vrt. Pesonen 2001, Ležandr 2002).

Sorokinin voi sijoittaa vaikeasti määriteltävän kirjallisen suuntauksen, venäläisen postmodernismin, alalle. Tarkemmin ottaen hänen tuotantonsa voi katsoa edustavan moskovaalaista konseptualismia. Konseptualismin periaatteiden mukaisesti Sorokinille ominaista on koota teoksensa useista erilaisista tyylinpalasista parodioiden, imitoiden ja ylipäänsä tasavertaistaen lukuisia kirjallisia ja ei-kirjallisia genrejä ja tuotteita. Intertekstuaalisuus on näin Sorokinin tuotannossa keskeisessä asemassa: esimerkiksi *Golubojе salossa* esiintyy lukuisia viittauksia venäläisen kirjallisuuden historiaan (ks. edempä-

nä). Sorokinin tekstin luonteenomaisimpia piirteitä on lisäksi intertekstuaalisuuteen yhdistyvä ruumiillisuus ja fyysisuus, mikä on venäläisen kirjallisuuden älyllis-henkiselle traditiolle hyvin uutta (Kuritsyn 2000, 110). Sorokin luo pilkuntarkan illuusion jostakin tietyistä tyyllilajista – ja sitten pirstoo sen palasiksi esimerkiksi silmitöntä väkivaltaa, säädytöntä kieltä tai seksikohtauksia käyttäen, osoittaen näin vallitsevan maailman sääntöjen merkityksettömyyden (emt., 96-97). Venäläiselle kaunokirjallisuudelle perinteisesti vieraan sanaston käyttö (kirosanat, ruumiintointojen ja eritteiden nimitykset ym.) kuuluu elimellisesti tähän sorokinlaiseen ruumiillisuuden, rujouden, rumuuden, vastenmielisyyden ja negatiivisuuden estetiikkaan, jota Slobodanka Vladiv-Glover (1999) kutsuu nimellä *ekskrementalismi* (”ulosteismi”) – estetiikkaan, jolla pyritään täyteen katharsikseen, nollapisteeseen, tyhjyyden kokemukseen.

Sorokin on julkaissut kaikkiaan yhdeksän romaania (viimeisin, *23000*, ilmestyi vuonna 2005), novelleja, runoutta, näytelmiä ja elokuvakäsikirjoituksia. Uusimpien teostensa myötä hänet on jossain määrin löytänyt myös tavallinen kansa; esimerkiksi *Goluboje salosta* tuli heti ilmestyessään 1999 kulttikirja, etenkin nuorison piirissä. Tätä monitasoista romaania on mahdotonta sijoittaa mihinkään genreen tai kategoriaan. *Salon* tyyllilajit vaihtelevat tieteiskirjallisuudesta *Arbatin lapset* -tyyliseen kommunistijohtajakuvaukseen. Kirjassa esitellään vaihtoehtoinen, parodinenkin maailmanhistoria, jossa kloonatut klassikkokirjailijat (muun muassa Dostojevski, Pasternak ja Nabokov) tuottavat kirjoitusprosessin oheistuotteena aivoistaan salaperäistä ”sinistä rasvaa” (*goluboje salo*). Tämä aine on mittaamattoman arvokasta, mutta saattaa väärin käytettynä tuhota maailman. Romanin vaihtoehtotodellisuudessa muun muassa rääsyinen, rivosuinen juoppo Anna Ahmatova mellastaa Osip Mandelštamin kanssa Moskovon yössä, Neuvostoliitto on yhdessä Hitlerin Saksan kanssa voittanut toisen maailmansodan, ja Stalin ja ”kreivi” Hruštšov ovat rakastavaisia. Viimeksimainittujen fyysisiä iloja kuvataan yk-

sityiskohtaisesti sivuilla 256-262, joiden perusteella oikeusjuttu kesällä 2002 nostettiin; seksin lisäksi neuvostojohtajat harrastavat romaanissa kidutusta ja kannibalismia. Ennennäkemättömän graafisten detaljien ohella kohukohtauksessa on huomionarvoista sen henkilöasetelma (Stalin yhdyntään passiivisena osapuolena) sekä aktia seuraava kirjallisuusaiheinen keskustelu (muun muassa Solženitsynista). (Sorokin 2002 [1999]: 227-262.)

Kohtalaisesta menestyksestään huolimatta (tai sen vuoksi) romaani ei saanut virallista tunnustusta. Vuoden 1999 Booker-Smirnoff-palkintoraadissa (Venäjän arvovaltais in kirjallisuuspalkinto) *Salo* herätti raivoisia reaktioita: ”Tämäntyyppiset teokset pistävät vakavasti harkitsemaan sensuurin palauttamista Venäjälle”, puuskahti eräskin raadin jäsen (Pesonen 2001). Kannattaa huomata, että tässä purkauksessa tuskin oli kyse vain romaanin seksuaalisista elementeistä; kirjallisuuskriitikot eivät romaanin ilmestyessä kiinnittäneet juurikaan huomiota teoksen ”pornografisiin” kohtauksiin, vaan keskeisempänä nähtiin vielä vuonna 1999 kaunokirjallisuustematiikka ja irvailu neuvostovenäläisen kirjallisuuden marttyyrihahmoilla, kuten Ahmatovalla (vrt. Panov 1999, Šatalov 1999).

”Putin-jugend”

Iduštšije vmeste -liikkeen synty ajoittuu – satumoisin tai ei – samaan vuoteen 2000, jolloin Vladimir Putin astui Venäjän johtoon Boris Jeltsinin perillisenä. Järjestön Putin-sympatiat ovat olleet alusta lähtien ilmeiset. Liikkeen jäsenet pukeutuvat t-paitoihin, joihin on painettu presidentin hymyilevät kasvot, ja järjestö on julkaissut Putinia ylistävän poplaulun ”Tahdon sellaisen miehen kuin Putin” (*Hoštu takogo kak Putin*). Liikkeen perustaja ja pitkäaikainen johtaja Vasili Jakemenko on myös työskennellyt presidentin hallinnossa nuorisovastaavana.

Iduštšije vmesten 100 000 jäsentä (etupäässä opiskelijoita) pyritään kasvattamaan isänmaalliseen, kunnolliseen, kulttuuritietoiseen, raittiiseen ja vanhempia ihmisiä kunnioittavaan elämän-

tapaan (Iduštsije 2002a). Pitkän tähtäimen tavoitteena on sijoittaa näitä uudenlaisia nuoria valtion johtopaikoille niin talouden, politiikan kuin kulttuurinkin saralla, ”jotta 20-30 vuoden kuluttua voisimme jälleen puhua Venäjästä säälin sijaan ylpeydellä”, selitti Vasili Jakemenkon veli, järjestön varapuheenjohtaja Boris Jakemenko (Gorlova & al. 2002).

Venäläistä lehdistöä järjestön kirkasotsaiset päämäärät eivät ole vakuuttaneet. Liikkeeseen viitataan usein hirtehisesti esimerkiksi ”Putin-jugendina” (Ijulski 2002), ”postkomsomolilaisina” (Novikova 2002b) tms. Etenkin vuoden 2002 tapahtumien jälkeen positiivista sanaa liikkeestä on ollut venäläisistä lehdistä vaikea löytää, valitellaan järjestön nettisivuilla (Iduštsije 2005).

”Sorokinin juttu”

Alkukesästä 2002 tuli julki, että Vladimir Sorokin oli allekirjoittanut sopimuksen Bolšoi-teatterin kanssa oopperalibretosta; Leonid Desjatnikovin säveltämä ooppera *Deti Rozen-talja* (Rosenthalin lapset) sai lopulta ensi-iltansa maaliskuussa 2005.

Iduštsije vmeste -liike oli voimakkaasti kritisoitu Sorokinia ja muutamia hänen kirjailijakollegoitaan jo aiemmin², mutta oopperasuunnitelma vaikuttaa olleen liikkeelle viimeinen pisara. Bolšoi-teatteri edustaa venäläisen korkeakulttuurin ”kaikkein pyhintä”, ja perinteisiä venäläisiä arvoja herjaavan kirjailijan oopperan päätyminen sen lavalle olisi jo sinällään skandaali (AiF 2002). Kesäkuun lopussa 2002 Iduštsije vmeste järjesti oopperan edessä mielenosoituksen, jossa järjestön jäsenet ja mukaan värvätyt eläkeläiset repivät Sorokinin teosten otteista koottuja vihkosia ja nakkelivat niitä WC-altaan muotoiseen ”muistomerkkiin”. Samoihin aikoihin järjestön juristi jätti miliisille tutkintapyynnön *Goluboje salosta*, ja syyte Sorokinia vastaan nostettiin heinäkuun alussa. Myös Sorokinin novelleista ”Svobodnyi urok” ja ”Sankina ljubov” (julkaistu kokoelmassa *Pervyi subbotnik*, 2001) löydettiin pornografisia elementtejä, ja niistäkin aloitettiin oikeusprosessi. Kaikki syytteet kirjailijaa vastaan

kuitenkin kaatuivat kevääseen 2003 mennessä.

Kirjallisuussosiologiassa käytetty *kirjasodan* käsite³ soveltuu hyvin ”Sorokinin jutun” tarkasteluun. Juhani Niemen (1985) ja Ilkka Armisen (1989) ajatuksia yhdistäen Irma Garam määrittelee kirjasodan olevan ”jotakin sen tapaista kuin kulttuurinen teos tai tapahtuma, johon liittyvä laaja vastakkaisten mielipiteiden sävyttämä julkinen keskustelu vaikuttaa teoksen vastaanottoon ja laajenee myös ohi teokselle tyypillisen yleisön” (Garam 2002, 15). Nämä kriteerit pätevät mitä suurimmassa määrin myös ”Sorokinin juttuun”, kuten jäljempänä nähdään.

Tyypillinen kirjasota jakautuu neljään vaiheeseen: teoksen esittely, ilmianto, tilanteen määrittely ja toiminnallinen vaihe (Tarkka 1973, 162).⁴

Esittelyvaihe, joka yleensä toteutuu normaalien kirja-arvostelujen muodossa (emt.), kesti *Goluboje salon* tapauksessa poikkeuksellisen pitkään, yli kolme vuotta. Jäljempänä paneudutaan siihen, kuinka yhteiskunnallinen ilmapiiri tänä aikana mahdollisesti muotoutui otollisemmaksi kirjasodalle.

Ilmiantona voidaan pitää Iduštsije vmeste -liikkeen mielenosoitusta Bolšoi-teatterin edessä kesäkuussa 2002. Kuvat, joissa raivostuneiden mummojen kaaderi pui nyrkkiä, repii *Sorokinin valikoidut teokset* -vihkosia palasiksi jättimäiseen wc-pönttöön ja kirkuu ”EI Sorokinille” (Milštein 2002), päätyivät laajalti tiedotusvälineisiin. Iduštsije vmestelle täytyy tässä yhteydessä antaa tunnustusta taitavasta mediahuomion maksimoinnista paitsi mielenosoituspaikan, myös toimintatapojen valinnalla.

Tilanteen määrittely ja toiminnallinen vaihe menevät ”Sorokinin jutussa” osin päällekkäin. Toiminnallinen vaihe alkoi nähdäkseni Iduštsije vmeste -liikkeen tutkintapyynnöstä kesällä 2002 ja päättyi vasta seuraavana keväänä, kun syytteet Sorokinia vastaan hylättiin. Tilanteen määrittely jatkui koko skandaalin ajan, kuumimpana heinä-syyskuussa 2002. Toisin kuin monissa perinteisissä kirjasodissa, esimerkiksi nk. Salamasodassa (ks. viite 4), rintamalinjat eivät muodostuneet niinkään nuorison ja van-

hemman sukupolven (Arminen 1989, 86-87) tai ”älymystön” ja ”merkittävien kansanosien” (Tarkka 1973, 190) välille, vaan kulkivat sukupolvien ja intelligentsijan keskeltä. Toisella puolen olivat Iduštšije vmeste -liikkeen nuoret puritaanit, jotka saivat tukea intelligentsijan konservatiivisimmalta siiveltä, uskonnollisilta ja nationalistisilta piireiltä sekä eläkeläisiltä ja veteraaneilta; toisaalla olivat postmodernistisen diskurssin kannattajat, poliittinen oppositio (muun muassa Jabloko-puolue) sekä liberaali intelligentsija, joka Mihail Bergin (2000, 260-261) mukaan Venäjällä muodostuu enimmäkseen nk. 60-lukulaisista.

Kirjasodille tyypillistä on, että pohjimmiltaan niissä on kyse vallan muusta kuin varsinaisista kohokohtauksista; polemiikin kohteeksi joutuu lopulta koko teos ja sen edustama maailmankatsomus (vrt. Tarkka 1973, 160–203). ”Sorokinin jutun” laukaisi kuvaus neuvostojohtajien eroottisesta kohtaamisesta, mutta loppujen lopuksi seksikysymykset olivat vain pintakerrosta; skandaalin keskiössä vaikuttavat olleen Sorokinin ja hänen vastustajiensa erilaiset käsitykset kaonkirjallisuuden laadusta ja roolista venäläisessä yhteiskunnassa (ks. edempänä).

Niemen (1991, 82) mukaan sotia nostattaneille teoksille luonteenomaista on uudenaikaisuus ja radikaalius niin muodon kuin sisällönkin tasolla. Kiistelty teos saattaa esitellä uudenlaisen maailmankuvan, jonka suuri yleisö kokee vielä vieraana.⁵ On ymmärrettävää, että Sorokinin ehdottama kirjallisuuden ja ruumiillisuuden kiinteämpi side ei monellekaan venäläiselle tunnu läheiseltä. ”Tahtoisin täyttää venäläisen kirjallisuuden ruumiillisuudella, luonnollisilla toiminnoilla, spermalla ja paskalla”, kirjailija on lausahantanut (Semjonova 2002). Vuoden 2002 kirjasodan aikana tätä kerettiläisen oloista ajatusta siteerattiin ahkerasti Sorokinin vastustajien piirissä.

Kirjasotien vaikutukset yhteiskuntaan ovat moninaiset. Vähintäänkin kaikkien osapuolten diskurssit saavat lisähuomiota, muutamat kenties lisää valtaa kirjallisuuden kentällä. Puhtaasti kaupallisesta näkökulmasta skandaalit

vaikuttavat olevan teoksille mitä suurimmassa määrin eduksi: oikeusjutun nostamisen jälkeen Sorokinin kirjat suorastaan vietiin käsistä (NI 2002). Kirjailijat itse suhtautuvat skandaaleihin eri tavoin; useimmat pitävät parhaana omaksua marttyyrinroolin ja alleviivata sillä jutun absurdiutta (Niemi 1985, 42). Näin teki myös Sorokin, vaikkakin hänen käytöksensä ja retoriikkansa kirjasodan aikana toteuttivat myös syvempää PR-funktiota (ks. edempänä).

Seksofobinen Venäjä

Oikeastaan on varsin loogista, että uuden Venäjän ensimmäinen laajamittainen kirjasota syytyi nimenomaan seksuaalisten elementtien ja pornografian välisestä rajankäynnistä venäläisessä kaunokirjallisuudesta. Venäjä kun ei ole vielä kukaan oikein toipunut toisaalta Neuvostoliiton henkisestä perinnöstä, toisaalta perestroikan mukanaan tuomasta seksuaalisesta hyökyaallosta.

Stalinismin pysyvimpä vaikutuksia itänaapurissa oli ankaran seksofobian istuttaminen kansakunnan alitajuntaan; Igor Konin (1995, 68) mukaan koko Neuvostoliiton historia on täynnä silkkaa seksuaalisuuden eriasteista tukahduttamista. Mielihyvätarkoituksessa harastettuun seksiin liittyvää yksilöllisyyden auraa ei pidetty luotettavana (emt., 76), joten Neuvostoliitossa seksi oli tarkoitettu vain ja ainoastaan neuvostokansan kasvattamiseen – kaikki muut seksuaalisuuden muodot, kuten homoseksuaalisuus ja pornografialla rohkaistu masturbaatio, olivat hyödyttömiä ja niin muodoin ehdottoman kiellettyjä (Goldschmidt 1999a, 508). Viimeksi mainitut osoittautuivat myös käteviksi keppihevosiiksi, kun valtio vainosi dissidenttejä (Kon 1995, 76-78).

Perestroikan myötä seksi syöksyi ryminällä esiin kaapin alta: ensi kertaa sitten vapaamielisen 1920-luvun muun muassa homoseksuaalisuus, eroottinen taide ja seksiin erikoistuneet lehdet tulivat ihmisten ilmoille (Goldschmidt 1999b, 323). Mutta koska kansakunnalle ei ole ehtinyt kehittyä tervettä seksuaalikulttuuria, seksu-

aalisuuteen liittyy uudella Venäjällä lukuisia epämiellyttäviä ilmiöitä: abortti on yleisin ehkäisykeino, raiskaukset ja sukupuolitaudit ovat lisääntyneet, ja seksivalistus on täysin lapsenkengissään (Kon 1995, 3, 202-203, 211-212). Näitä seksuaalisen vapautumisen lieveilmiöitä käytetään ahkeraan hyväksi, kun konservatiivit lietsovat julkisuudessa moraalista paniikkia; kommunistit ja nationalistit syyttävät mieluusti ongelmista lännen rappiollista vaikutusta (emt., 213).

Esimerkiksi homoseksuaalisuus ei ole pääntynyt siinäkään määrin hyväksytyksi osaksi yhteiskuntaa kuin länsimaissa, vaikka se dekriminoidiin Venäjällä ”jo” vuonna 1993; vielä vuonna 2001 peräti 21 prosenttia venäläisistä oli sitä mieltä, että kaikki homoseksuaalit tulisi likvidoida⁶ (White 2002, 44). Tässä valossa ei ole yllättävää, että oikeusjutun aiheeksi ”Sorokinin jutussa” päättyi nimenomaan homoseksuaalinen kohtaus eikä esimerkiksi yksityiskohtainen kuvaus, kuinka Hitler raiskaa Stalinin tyttären (Sorokin 2002 [1999], 321–324). Luonnollisesti kannattaa muistaa, että jo romaanin nimi saa aikaan tiettyjä mielleyhtymiä; ’vaaleansinisen’ lisäksi adjektiivi *goluboi* tarkoittaa venäjän puhekielessä homoseksuaalia.

Homofobian lisäksi venäläisessä kulttuurissa vallitsee neuvostoperintönä ruumiillisuuden pelko myös kielen tasolla (Kon 1995, 132). Kansan parissa pitkään kehittyneestä elävästä kirosanakulttuurista huolimatta ko. sanastoa ei vielääkään oikein hyväksytä kirjoitettuun kieleen, ainakaan kaunokirjallisuuteen, joka on venäläisessä kulttuurissa vakiintunut eteeriseksi ja myyttiseksi taiteenlajiksi (Linetski 1992, 226). ”Sorokinin jutussa” vastapoolleina tässä suhteessa ovat luonnollisesti Sorokin, jolla omien sanojensa mukaan on venäläisiin kirosanoihin ”varsin lämpimät välit” (Semjonova 2002), ja traditionalistit, jotka pelkäävät kirosanojen ennen pitkää tuhoavan venäläisen kaunokirjallisuuden (Baigarov 2002). Viimeksi mainittuihin tietysti lukeutuu mitä suurimmassa määrin myös Iduštšije vmeste -liike.⁷

Perestroikan jälkeen erotiikka tuli luvalleiseksi kaunokirjallisuudessa, mutta puhdas pornografia ei ole vielääkään Venäjällä sallittua. Erotiikan ja pornografian erottaminen on kuitenkin osoittautunut varsin hankalaksi tehtäväksi. Venäjällä on viime vuosina luotu massiivinen määrä lainsäädäntöä aiheesta. ”Sorokinin juttu” nostettiin rikoslain pykälän 242 perusteella (UKRF 1996), joka kieltää ”laittoman” pornografian levittämisen, mutta ”laillista” pornografiaa laissa ei määritellä, eikä enemmistö tuomareista katso voivansa erottaa näitä toisistaan (Kon 1999, 546).

Venäjällä onkin nähty parhaaksi jättää asia ”spesialistien” huostaan; pornografiaoikeudenkäynneissä tuomari voi valintansa mukaan käyttää apuna ns. asiantuntijakomiteoita (Goldschmidt 1999a, 510). Näin tehtiin myös ”Sorokinin jutussa” – joskin etenkin kirjallisuudentutkijoiden keskuudessa herätti huomiota ”asiantuntijoiden” kirjallisuustieteellisen osaa-

Kimmo Sarje: *Mitä on tehtävä?*, 2006, kollaasiveistos.
Valokuva: Oliver Whitehead.

misen puute (muun muassa Arjer & al. 2002). Esimerkiksi kulttuuriministeriön työntekijä Vladimir Pogodin, jonka alustavan asiantuntijalausannon perusteella syyte *Salosta* nostettiin, sanoi, ettei kaunokirjallisuuden tutkimus sinänsä kuulu hänen tehtäviinsä, vaan hänen asiantuntemustaan kaivataan anatomisten yksityiskohtien arviointiin: ”En näe eroa säädyttömän kaunokirjallisuuden ja toisaalta pornografisten videoiden tai lehtien välillä” (Kornja 2002). Sorokinin kaksi novellia (ks. yllä) taas määriteltiin pornografisiksi nk. Borevin ohjeiston perusteella, joka oli alun perin luotu 1980-luvun puolivälissä ohjenuoraksi pornografisten elokuvien tunnistamiseen (Ekspert 2002). Oikeusjutun loppuvaiheessa seksologeista ja kielitieteilijöistä koostunut komitea luki kirjan kolmeen kertaan ja totesi, ettei *Goluboje salo* ole pornografiaa. Asiantuntijoiden päätös ei kuitenkaan ollut yksimielinen. (Kaurala 2003: B9.)

Kaunokirjallisuuden ja pornografian välinen rajanveto ei tietenkään ole yksinkertaista – sen ovat osoittaneet myös länsimaissa vuosisatojen mittaan käydyt kirjasodat. Yleisimmin ”Sorokinin jutussa” vedottiin teoksen alkuperäistarkoitukseen: joko seksuaaliluonteiset elementit muodostavat erottamattoman osan teoksen kokonaisuutta, rakennetta ja estetiikkaa, tai sitten niiden tarkoitus on vain kiihottaa lukijaa, auttaa tätä saavuttamaan orgasmi. Sorokin ei omien sanojensa mukaan koskaan ole asettanut teoksilleen jälkimmäistä päämäärää, eikä niistä näinmuodoin voi puhua samassa lauseessa pornografian tai juridisten prosessien kanssa (Novikova 2002b, Jakovlev 2002).

Sorokin ja monet muut kirjallisuudentuntijat väittivät sitä paitsi kategorisesti, ettei kaunokirjallisuuden sinällään ole edes mahdollista olla pornografiaa; taiteenlaji on niin monitulkintainen, etteivät samat sanat koskaan tarkoita samaa kaikille (Privalov 2002, Šiškin 2002). *Salon* kohukohtauksesta sanottiin lisäksi, ettei se edes missään tapauksessa täytä pornografian päämäärää, ts. kiihota lukijaa. ”Sorokinia lukies- sa ei koko touhua edes huvita harrastaa”, tuhahti

kirjailija Vasili Aksjonov (Ležandr 2002).

Hupaisa elementti skandaalissa oli Sorokinin ja kustantamo Ad Marginemin Iduštšije vmeste-liikkeeseen kohdistunut vastakanne, jonka tuomioistuin kylläkin hylkäsi. Kanteessa väitettiin järjestön itse syyllistyneen paitsi tekijänoikeuksien loukkaamiseen myös pornografian levittämiseen kesäkuisessa mielenosoituksessaan, jossa osanottajat olivat jakaneet ohikulkijoille Sorokinin teoksista kopioituja otteita. Perusteena oli, että alkuperäisessä kontekstissaan, romaanin tai novellin osana, nämä otteet eivät olleet pornografiaa, mutta siitä irrotettuina hyvinkin (Agiševa 2002). *Salon* tapauksessa tuo alkuperäiskonteksti on siis konseptualismin periaatteiden mukaan laadittu romaani, jonka kohukohtauksessa – Liza Novikovan laittamattoman määritelmän mukaan – ”*Kama Sutra* kohtaa NKP:n historiikin” (Novikova 2002a). Sisällöllisiäkin merkityksiä kohtaukselle voi etsiä – esimerkiksi destalinisaatiosta (Rasskazova 2002) – mutta kohtauksen suurin merkitys vaikuttaa olevan nimenomaan tyyllinen.

Mitä taas tulee kohtauksen homoseksuaalisuuteen, täytyy muistaa, ettei postmodernismi tunnusta radikaaleja oppositioita, ei välttämättä myöskään sukupuolten tai erilaatuisten aktien eroa (Kuritsyn 2000, 22-24). Tällä perusteella hetero-, homo- ja lesboseksuaaliset aktit, jopa pedofilia, nekrofilia ja raiskaus, ovat kaikki keskenään tasaveroisia; yksikään ei ole parempi, huonompi tai kummempi toista. Loppujen lopuksi kaikki nämä palvelevat tekijänsä kaunokirjallisia tarkoituseriä, vaikkakin noista tarkoituseristä sinänsä voi olla monta mieltä.

Kaunokirjallisuuden rajat ja tehtävä

Perestroikan jälkeen kaunokirjallisuuden asema on muuttunut Venäjällä radikaalisti. Myynti ”maailman lukevimmasta kansakunnasta” (vrt. VTŠR 2002b) on kokenut kolauksen; kirjallisuuden myynti ja painosmäärät ovat romahtaneet, ja valtaenemmistö luetustakin kirjallisuudesta

edustaa kevyempiä genrejä, kuten dekkareita ja trillereitä (Berg 2000, 183).

Ilmiö ei ole suinkaan uniikki: länsimaat ovat saaneet sopeutua tähän kehitykseen jo 1950-60-luvulta lähtien (Berg 2000, 204). Bergin mukaan Venäjää varjeli pitkään kirjallisuuskeskeisyyden murtumiselta neuvostoaikainen eristäytyneisyys maailmankulttuurista. Sensuurin poistuminen ja sitä myöten sanan ideologisen sisällön katoaminen ikään kuin veivät kaunokirjallisuudelta pohjan, ja nyt sen täytyy kilpailla monien muidenkin medioiden, etupäässä sähköisten, sekä muiden taiteenlajien, kuten musiikin ja elokuvan, paineessa. (Emt., 180-183; Berg 1997, 114-115.) Tässä tilanteessa mahdollisesti kaunokirjallisuuden täytyykin yrittää sävyyttää, jotta se ylipäänsä saisi äänensä kuuluviin – tällainen tilanne on Niemen mukaan vallinnut yleisesti yhteiskunnissa, joissa korkeakulttuurin asema on jyrkästi muuttunut (Niemi 1991, 82).⁸

Kaunokirjallisuuden myyttinen asema kansakunnan tietoisuuden määrittäjänä kuitenkin osoittautui hyvin keskeiseksi kysymykseksi vielä ”Sorokinin jutussa”. Sorokinin omien sanojen mukaan ”kaikki tämä juontaa juurensa maamme ’hyperkirjallisuudellisuuteen’ (*giperliteraturnost*) – kirjallisuus oli kaikkemme, se merkitsi meille enemmän kuin kirkko, oikeusistuin tai jopa Jumala” (Sokolov 2002).

Kaunokirjallisuuden aseman merkitys näkyy siinäkin, kuinka tiuhaan keskustelussa siteerattiin klassikoita (Puškinia, Blokia, Bulgakovia, Tsvetajevaa, Ahmatovaa ja Jevtušenkoa, vain muutaman mainitakseni) argumenttien tehostajina. Tässä ”namedroppingissa” kunnostautuivat yhtäläisesti polemiikin kaikki osapuolet. Sorokinin vastustajat heittivät ilmaan esimerkiksi sosialistisen realismin ikivihreän teesin kirjailijan vastuusta hengen ravinnon tuottajana: ”Leivän vaiko kiven tahtoo Vladimir Sorokin ojentaa lukijan luottavaiseen käteen?” (VTŠR 2002a). Sorokinin puoluelaiset taas vetosivat rohkeasti itseensä pyhään Puškiniin: ”Taiteilijaa on punnittava vain hänen itsensä tunnustamien lakien mukaan” (Pumpjanski 2002a). Sarkastisemmin juttuun suhtautuneet taas muistivat, mitä Ahma-

tova totesi aikanaan Brodskyn oikeusjutun yhteydessä: ”Millaisen biografian ne punapäiselle pojallemme tekevätkään!” (Lvova 2002).

Mielenkiintoinen kuriositeetti oli myös Booker-finalistien julkistaminen syksyllä 2002. Kun vielä vuonna 1999 *Goluboje salo* pidettiin raivoisasti kaukana Booker-palkinnosta (ks. edellä), vuonna 2002 Sorokinin tuore romaani *Ljod* yllättäen nostettiin mukaan kärkekkyyteen. Palkintoraadin puheenjohtaja Vladimir Makanin myönsi melko suoraan, että pääsyynä tähän eivät suinkaan olleet romaanin kirjalliset ansiot, vaan valinta oli raadin protesti kirjailijavainolle (Voznesenski 2002).

Aleksandr Mihailovin (1996, 441) mukaan uuden venäläisen kirjallisuuskäsityksen muotoutumisesta kamppailee kiihkeästi kaksi oppositiota: traditionalistit vastaan ”uusi aalto”, josta voidaan puhua myös postmodernistisena diskursusina. Edellisten mukaan kaunokirjallisuudelta saa ja täytyy vaatia yhteiskunnallista vastuuta, jälkimmäiset taas näkisivät sen mieluusti yhteiskunnasta erillisenä, yksityisluonteisena ilmiönä, jollainen se on länsimaissa pitkään ollutkin. Luonnollisesti Vladimir Sorokin edustaa hyvin selkeästi postmodernistista kantaa (vrt. Rasskazova 1992, 121), ja nähdäkseni hänen vastustajansa polemiikissa vuorostaan traditionalisteja. Iduštšije vmeste -liikkeen varapuheenjohtaja Boris Jakemenko moitti Sorokinia siitä, että sen lisäksi että tämä ei anna uudelle sukupolvelle mitään uutta maailmanselitysmallia, tämä myös tuhoaa vanhaa, kaunista ja hyvää (Gorlova & al. 2002) – viitaten todennäköisesti Sorokinin anarkistiseen tapaan kohdella teoksissaan muun muassa venäjän kieltä ja kaunokirjallisuuden klassikoita. Esimerkiksi kirjailija Vasili Aksjonov ei pannut paljonkaan painoa *Salon* ”pornografisille” kohtauksille, mutta piti sitäkin vastenmielisempänä ja tuomittavampana Ahmatovan kohtelua (Ležandr 2002).

”Sorokinin juttu” voidaan nähdä myös signaalina siitä, että vuosikymmenen tauon jälkeen kaunokirjallisuuden asema on taas muuttumassa: kun valtio jälleen painostaa mediaa, kirjallisuus alkaa saada uutta funktiota (Neverov 2002a).

Iduštsije vmesteä jopa kiitetään siitä, että nämä palauttivat kirjallisuuden jälleen yhteiskunnallisen huomion keskipisteeksi (Golovin 2002; Prohanov 2002) – joskaan nähdäkseni skandaali ei niinkään aloittanut uutta vaihetta kaunokirjallisuudessa, vaan pikemminkin heijastaa yleistä kehitystä.

Kulttuuriministeri Mihail Švydkoin mukaan nykytilanteessa olisi hyvin tärkeää määritellä, mikä on ja mikä ei ole kaunokirjallisuutta. Tämä liittyy lähinnä yllämainittuun ”kevyemmän” kirjallisuuden suosion nousuun. Juuri tämän välttämättömän kirjallisuuskustelun vuoksi Švydkoi toivoi, että ”Sorokinin juttu” käsiteltäisiin loppuun kaikkia oikeusasteita myöten. Hän asettui silti jupakassa selkeästi kirjailijan puolelle (kuten lukuisat muutkin valtiovallan edustajat, ks. edempänä): ”Jos Sorokin häviää tämän jutun, joudumme hävittämään taidemuseoista lukemattomia muitakin teoksia.” (VK 2002.) Ad Marginem -kustantamon johtaja Aleksandr Ivanov kuitenkin pitää mielettömänä kulttuuriministerin yritystä määritellä ikuisiksi ajoiksi kaunokirjallisuuden rajoja. Ivanov muistuttaa, ettei kirjallisuudelle voi luoda mitään pysyvää karsinaa, vaan sen säännöt venyvät ja muokkautuvat aina ajan kuluessa: ”Eihän kirjallisuus ole mikään alkuainetaulukko” (Aleksejev 2002).

Goluboje salo ei ainakaan karsinoita kunnioita, ja muutenkin Sorokinin määritelmät hyvälle kaunokirjallisuudelle ovat varsin värikkäitä. Hänen mukaansa kaikki, mikä mitenkään liittyy tekstiin ja tekstuaalisuuteen, voi hyvin olla kaunokirjallisuutta (Rasskazova 1992, 126); kirjallisuudessa tulisi kuulua todellisuuden ääni kaikkine hajuineen, makuineen, eritteineen ja akteineen (Semjonova 2002). Sorokinin mielestä Iduštsije vmeste tahtois nähtävästi tehdä kirjallisuudesta ”leikatun kollikissan kaltaisen – lihavan, unisen ja mukavuudenhaluisen” (Novikova 2002b). Itse kirjailija ei aio moiseen suostua; hänelle kaunokirjallisuus on ”vapaa eläin, jonka tulee saada itse päättää, mitä syö ja minne kakkaa” (Semjonova 2002). Samansuuntaisia mielipiteitä on myös kustantaja Ivanovilla,

joskin vähemmän eläväisin metaforin ilmaistuina (Gorlova 2002).

Iduštsije vmesten käsitykset hyvästä kaunokirjallisuudesta sen sijaan ovat hämärähköt. Järjestön jäsenilleen suosittelema kirjalista (Iduštsije 2002b) nimeää hyvin sekalaisen kavalakadin kirjailijoita Stephen Kingistä Mihail Zoštšenkoon. Sorokinin puolustajat muistuttivat lakkaamatta, että myös rakastetut (ja Iduštsije vmestenkin listallaan suosittelemat) klassikot aina Dostojevskista Ahmatovaan aiheuttivat skandaaleja omana aikanaan (muun muassa Gorlova 2002; Jerofejev 2002). Tämä viittaa siihen, että kaunokirjallisuuden rajat ovat aina suhteellinen kysymys ja lisäksi hyvin riippuvaisia siitä, ketkä kulloinkin ovat vallitsevassa asemassa niitä vetämään (Hawthorn 1987, 124). Yleisesti enemmistö polemiikissa vetoaakin ihmisten valinnanvapauteen.

Goluboje salo pidettiin skandaalimaisuudessaan romaanina, joka erinomaisesti soveltuu kirjallisuuden rajojen tutkiskeluun (Pumpjanski 2002b). Romaani tekee raakaa pilaa kirjailijoiden epäjumalanpalvelon lisäksi (vrt. Ahmatovan kuvaus) koko kirjoitusprosessista (vrt. kirjailijakloonien tuotokset) ja herjaa säälimättömästi venäläisen kulttuurin pyhää kehtoa, Bolšoi-teatteria (vrt. kuvaus oopperasta Moskovan viemäriverkoston solmukohtana, jossa yleisö ui ulosteiden lomassa sukellusvarusteissa; Sorokin 2002 [1999], 163). Sorokinin itsensä mielestä romaanissa on kyse venäläisen kaunokirjallisuuden kuolemasta (Noskovitš 2002), mutta käsitystä voi laajentaa myös koko venäläisen kulttuurin ahdinkoon. Kirjassa pirstoutuvat viimeisetkin kulttuurilliset tabut, mikä ei suinkaan tarkoita seksikohtauksia tai kirosojia (joita monet muutenkin kirjailijat hyödyntävät tehokeinoina), vaan käsitystä kaunokirjallisuudesta ihmiselämän ylimpänä määrittäjänä. Tämä saattaa olla syynä siihen, miksi kirja nähdään vastenmielisenä ja peräti vaarallisena – se luo kokonaan uudenlaista, tabutonta todellisuutta.

Rivien välistä voi nähdä, ettei Iduštsije vmesten itsensä mielestä pelkkä porno ollut

syynä oikeusjuttuun. Järjestön lehdistösihteeri Denis Zaitsev ilmoitti, että kaikki voivat pitää tätä varoittavana esimerkkinä: ”Eräät marginaalikirjailijat ovat julkisesti uhanneet haudata venäläisen kirjallisuuden – nyt heidän aikansa lähestyy loppuaan” (Tšalikov 2002).

Uhka sananvapaudelle

Venäläinen kirjallisuusmaailma on erittäin historiatietoinen. Valtaenemmistö ”Sorokinin jutun” aikana julkaistuista lehtikirjoituksista vetosi jollain tapaa neuvostoperintöön: tämä näkyi paitsi viittauksissa kainokirjallisuuden klassikoihin (ks. yllä) myös ilmaisunvapautteen tai sen puutteeseen sekä kirjailijan yhteiskunnalliseen rooliin. Sananvapaushysteria saavutti skandaalin kuluessa jo sellaiset mittasuhteet, että polemiikin loppupuolella alkoi lehdistössä esiintyä tuskastuneita ääniä, joiden mukaan ”Sorokinin juttua” ei millään tavoin voi verrata neuvostokirjailijoiden aidosti surkeisiin kohtaloihin (Rassadin 2002). Pahimmassakin tapauksessa Sorokin mitä todennäköisimmin selviäisi jutusta sakoilla (Latynyna 2002).

”Sorokinin jutusta” muotoutui yhteiskunnallisessa keskustelussa ennen muuta periaatekysymys. Hyvin harvat tunnustivat sinänsä arvostavansa tai edes ymmärtävänsä Sorokinin ja hänen hengenheimolaistensa kirjallisuutta, mutta lähes kaikki ilmaisivat silkasta periaatteesta ankaran tuomionsa neuvostotyypisille kirjailijavainoille; viittaukset natsi-Saksan kirjanpolttajaisiin olivat ahkerassa käytössä (esimerkiksi Milštein 2002). Muun muassa kulttuuriministeri Švydkoi tuomitsi Iduštšije vmesten aatemaailman: ”Valtiovalan tulisi paitsi jyrkästi irtisanoutua näistä toimista myös pitää niitä provokaationa Venäjän perustuslain turvaamaa ilmaisunvapautta vastaan... 1900-luvun historia on pullollaan vastaavia ajojahteja, jotka ovat pahimmillaan johtaneet kansanmurhiin” (Nemzer 2002).

Itse asiassa valtiovalta lopulta irtisanoutui tästä ajohajdista hyvinkin jyrkästi: paitsi että lähes kaikki näkyvät poliitikot lausuivat tuomitsevan mielipiteensä (kuka ankarasti, kuka kaikesta

huolimatta nuorisoliikkeen moraalista huolta ymmärtäen, vrt. KP 2002), myös Kremlin edustajat, kuten kansliapäällikkö Aleksei Volin, ilmaisivat ”syvän mielipahansa ja hämmästyksensä” tapahtumien kulusta (Tšalikov 2002). Presidentti Putinin neuvonantaja Sergei Jastržembskikaan tuskin puhui vain omalla suullaan, kun hän – monien muiden tavoin – liitti Sorokinin nimen venäläisen kirjallisuuden historian suureen marttyyrijatkumoon: ”Tästähän muodostuu välittömästi tiettyjä historiallisia miellelyhtymiä – Mandelštam, Solženitsyn, Pasternak, Brodsky. Mihin tällaista enää tarvitaan? Nuo ajat on täällä koettu, eikä meillä ole mitään aikomusta palata niihin” (Vedomosti 2002b).

Mutta täysin vastakkaisiakin mielipiteitä esiintyi. Yllättävää kyllä, kivuliaasti saavutettu sananvapaus ei enää Putinin aikana olekaan kovin korkeassa kurssissa: itse asiassa venäläisten keskuudessa on nousussa vaatimus sananvapauden ”kohtuullisesta” rajoittamisesta, mikäli se on kansallisen turvallisuuden ja säädyttömyyksien kitkemisen näkökulmasta tarpeen (Dewhirst 2002, 31). Skandaalin aikana tiedotusvälineet ilmaisivat myös empatiaa maansa tilasta ahdistuneita kansalaisia kohtaan: ”Jos ’liberaali talouspolitiikka’ tuo väistämättä mukanaan turmeltuneet uusrikkaat ja ’vapaa kulttuuri’ koprofagian, mihin kaikkeen meidän seuraavaksi odotetaan sopeutuvan?” (Sokolov 2002). Sorokinin vastustajat muistivat myös korostaa sananvapauden suhteellisuutta ja kirjailijan vastuuta sen käytössä: ”Sananvapaudella on todellista arvoa vain silloin, kun sitä hyödynnetään muiden – moraalisten ja henkisten – arvojen rinnalla. Muutoin sananvapaus tuhoaa kamikaze-lentäjän tavoin sekä itsensä että kaiken ympärillään.” (VTŠR 2002b).

Sananvapauskysymyksen historialliset ulottuvuudet ulottuivat kannanotoissa myös muototasolle. Siinä missä neuvosto aikaan kiistanalaisten kirjailijoiden tuotanto tuomittiin yleisesti kaavalla ”en ole tuota roskaa lukenut enkä aiokaan” (Kuprijanov 2002), vuonna 2002 vastaava ilmaus kuului ”tämän nimenomaisen Sorokinin tuotantoon en ole perehtynyt, mutta

sensuuri on sivistymätöntä eikä kirjallisuutta saa missään nimessä rajoittaa” (Vedomosti 2002a). Enimmäkseen vedottiin ihmisten valinnanvapauteen: ”Mitä se yleiselle syyttäjälle kuuluu, mikä minua miellyttää eikä ketään häiritse? Minkä tahansa kirjan voi jättää ostamatta, ja jos sattuu ostamaan huonon kirjan, sen voi hyvin heittää menemään” (Vedomosti 2002a).

Kuin vanhasta tottumuksista syyttävä sormi osoitti usein ensimmäisenä valtiovallan suuntaan; tähän luonnollisesti vaikuttivat Iduštšije vmesten ilmeiset Putin-sympatiat. ”Sorokinin vaino tuo mieleen neuvostoajoilta tutun kirjailijan ja kustantajien riippuvuuden valtiovaltojen mausta. Se, että tässä tapauksessa valtiovalta ei sanele mielityksiään suoraan, vaan käyttää hyväkseen ideologisille vaikutteille alttiita nuoria, tekee tilanteesta vieläkin vastenmielisemmän”, huomauttavat eräät Sorokinin tuotantoon ja postmodernismiin perehtyneet kirjallisuustieteilijät (Arjer & al. 2002).

”Sorokinin juttu” on hyvä esimerkki nyky-Venäjän yhteiskunnallisista vastakkainasetteluista. Skandaalin poliittinen ulottuvuus kulminoituu siihen, että vastakkaisia näkökulmia jupakassa edustivat myös valtakunnanpolitiikan vastapoolit: toisella puolen putinilainen Iduštšije vmeste, toisella muun muassa poliittista oppositiota edustava liberaali Jabloko-puolue, jonka nuoriso-osasto järjesti Sorokinin todistajanlausunnon aikana häntä tukevan mielenosoituksen syyttäjänviraston edessä.

Mielenkiintoinen sivujuonne oli myös äärintationalistisen oppositiopoliitikon, kirjailija Aleksandr Prohanovin osuus jupakassa. Prohanov otti Zavtra-lehdessään useaan otteeseen kantaa skandaaliin. ”Eihän nyt Putinin sovi jättää historiaan vain mainintoja tulvista ja lento-onnettomuuksista. Piti saada oma Solženitsyn, vaikkakin nimellä ’Sorokin’”, hän letkautti (Prohanov 2002). Lisäksi Prohanovin omaa romaania *Gospodin Geksogen* pidettiin muualla jopa yhtenä syynä skandaaliin. Ad Marginemin vuonna 2002 julkaisemassa kirjassa muun muassa väitetään Kremlin, ei tšetšeeniterroristien, olleen vastuussa moskvalaisten kerrostalojen

räjäytyksistä vuonna 1999. Eräiden salaliittoteoreetikkojen mukaan valtio tahtoisi oikeusjutulla kostaa kustantamolle romaanin julkaisemisen ja lisäksi kääntää kansan huomion pois ”vaarallisesta” Prohanovista ”vaarattomampaan” Sorokiniin (Zolotonosov 2002; Tarasov 2002). Yleisemmällä tasolla huomautettiin myös, että tällainen kirjallisuuskalabaliikki ”sumuverhon” tavoin mitä kätevimmin häivyttää ihmisten mielistä valtion todelliset (taloudelliset, poliittiset, sosiaaliset) ongelmat (Arhangelski 2002). Suosittuja olivat myös teoriat, joiden mukaan Iduštšije vmeste, Ad Marginem ja Kreml olisivat yhdessä suunnitelleet koko jupakan, jotta valtiovalta voisi loppupeleissä profiloitua sananvapauden puolustajana (Vedomosti 2002a).

Lisäksi usein muistettiin mainita, että kustantamo Ad Marginem on aiemminkin ollut valtiovallan vastapoolina: paitsi Prohanovia, Ad Marginem on kustantanut myös terrorismitoiminnan vuoksi vankilaan päätyneen Eduard Limonovin teoksia. ”Monet meidän julkaisemistamme kirjailijoista kritisoivat vallitsevaa järjestystä”, huomautti kustantaja Aleksandr Ivanov (Starobinets 2002). Sitä korostetummin Sorokin alleviivasi jupakan mittaan omaa epäpoliittisuuttaan, joskin varsin moniselitteisin sanakääntein: ”Minulle on täydellisen yhdentekevää, kuka maailmaa hallitsee... Venäjä on enemmän kuin johtajansa” (Semjonova 2002). Sorokin ja kustantaja Ivanov käyttivät useissa yhteyksissä hyväkseen hienovaraisia viittauksia poliittiseen ajojahtiin – kuva Sorokinista sananvapauden marttyyrina sai tätäkin kautta nostetta. ”Sorokin ei poissulje mahdollisuutta, että hänen oikeusjuttunsa saattaa toimia jonkinlaisena ”varoittavana esimerkkinä”” (Tšalikov 2002).

Vaikka pidänkin hyvin epätodennäköisenä Venäjän federaation presidentin aktiivista roolia jupakassa, olen Aleksandr Ivanovin kanssa samaa mieltä siinä, että yhteiskunnallinen ilmapiiri on ollut ainakin epäsuorasti vaikuttamassa sen syntyyn. Ivanov pohdiskeli kirjallisuuskriitikko Nikita Aleksejevin kanssa Putinin ja Jeltsinin aikakausien eroavaisuuksia. Jeltsinin aikakaudessa ja hahmossa henkilöityivät postmoder-

nismi, tietynlainen ”keskipakoisuus”, hallinnon hajottaminen, jopa pornografia: yhteiskunta ja tiedotusvälineet ”erotisoituivat” voimakkaasti Jeltsinin kaudella, ja Jeltsin itse oli korostetun ruumiillinen hahmo. Sen sijaan Putinin hallitsemisajan ominaisuuksia on tietynlainen ruumiittomuus; hänen hahmonsä edustaa vertikaalista valtaa, voimakasta keskusjohtoisuutta, moraalista puhtautta, jopa uskonnollisuutta – mikä kaikki on vastakohtaista postmodernismille, jeltsinismille ja luonnollisesti Sorokinin tuotannolle. (Aleksejev 2002.) Toisaalla Ivanov huomautti, että putinilaiseen Venäjään kuuluu järjestyksen, siisteyden ja kultaisen keskitien tavoittelu kaikilla yhteiskunnan aloilla. Nyt valtiovalta näyttäisi Ivanovin mukaan kurottavan ”ohjatun demokratian” periaatteensa myös kulttuurin kentille, joskin vain kisälliensä välityksellä. (Vremja Puškar 2002.) Boris Jakemenkon sananvalinta herättää tässä yhteydessä ajatuksia: hänen mukaansa Iduštšije vmeste pyrkii niin kulttuurin kentillä kuin yhteiskunnallisessa elämässäkin ”siisteyteen ja järjestykseen” (Gorlova & al. 2002).

Sananvapauskysymyksen kautta myös ”älymystön” (intelligentsijan) ja ”kansan” monitulkintainen ja ristiriitainen keskinäinen yhteys nousi esiin. On lähes mahdotonta määrittellä objektiivisesti, ketkä edustavat kumpaa kategoriata, mutta polemiikissa oli puolin ja toisin havaittavissa elitististä tarvetta suojella myyttistä ”kansaa” ilmiöltä, joita se ei ymmärrä ja jotka voivat olla sille vahingoksi, ts. uuden aallon kirjallisuudelta, joka avautuakseen vaatii monitasoista tulkintaa ja laajaa sivistystä. ”Ei kaikilla pidä olla oikeutta lukea, mitä tahtovat”, toteaa esimerkiksi taiteilija Nikas Safronov (Akimova 2002).

Iduštšije vmeste väittää esiintyvän kansan puolesta, kun tahtoo luokitella *Salon* pornoksi ja saada sen pois kirjallisuushyllyistä; heidän vastustajansa taas kritisoivat liikettä siitä, että se vain onnistui tuomaan romaanin kapeista akateemisista älykköpiireistä suuren yleisön tietoisuuteen ja näin tuottamaan itse jälkimmäiselle vahinkoa (Gorlova 2002; Aleksejev 2002). Kovin suurta

luottamusta ei älymystö osoita maanmiestensä käsityskykyä kohtaan: ”Maaseudulla *Goluboje saloa* tullaan lukemaan historiallisena teoksena, joka valottaa yksityiskohtaisesti Kremlin julmia seksuaalisia mieltymyksiä”, pelkää esimerkiksi Oleg Šiškin (ŠIŠKIN 2002).

Joka tapauksessa kannattaa huomata, että mainittu ”intelligentsija” dominoi täysin vuoden 2002 kirjasotaa: neuvostoajojen kirjaskandaaleissa niin yleiset lukijakirjeet puuttuivat ”Sorokinin jutusta” lähes täysin, ja äänessä olivat etupäässä poliitikot, kirjailijat, kriitikot ja journalistit. ”Kansa” ilmaisi mielipiteensä vain kirjakauppojen kassoilla: Sorokinin teosten myynti nousi jupakan aikana 8-kertaiseksi (NI 2002).

Länsimaista hapatusta ja menneisyyden kipupisteitä

”Sorokinin juttu” laajeni lopulta hämmästyttävän laajaan mittakaavaan; sen kautta käsiteltiin monella tasolla koko Venäjän asemaa maailmanjärjestyksessä ja maan omia kansallisia kiistakysymyksiä.

Ensinnäkin nousi esiin aina vaikea länsiaspekti. ”Zapadnikien” ja ”slavofiilien” vastakainasettelu on kaikkea muuta kuin hävinnyt venäläisestä yhteiskunnasta; läntinen kulttuuri edustaa edelleen monelle patriootille ”pyhän Venäjän” hävittävää turmelusta. Kaunokirjallisuudessa näyttäytyvät Venäjän henkisimmät, moraalisimmat arvot (VTŠR 2002b), kun taas televisio ja internet ovat täynnä länsivaikutteisia saippuaoperaatioita, talk show’ta ja erotiikkaa. Kun nyt siis seksi ja ”länsimainen rappio” vaikuttivat Sorokinin kautta tunkeutuvan myös korkeakirjallisuuteen ja oopperalavoille, skandaali oli luonnollinen seuraus.

Vastapareina tässäkin kysymyksessä olivat luonnollisesti lännessä suosittu Sorokin ja isänmaallinen Iduštšije vmeste. ”Iduštšije vmeste ei tunne Sorokinia omakseen, venäläiseksi – mutta epävenäläisyydestä on hankala rangaista kirjailijaa, joten häntä täytyy syyttää pornografiasta”, tiivistää Nikita Aleksejev (2002).

Kirjailija Juri Poljakovin mielestä Sorokinin tuotanto ”palvelee lännessä leviäviä russofobisia mielialoja” kuvaamalla venäläisiä ulosteisiin ja muihin fysiologisiin perversioihin kiintyneenä kansakuntana – ”ja sitten saksalaiset miettivät, kuinka nämä ihmiset voittivat heidät sodassa. Painajaismaista.” (Agiševa 2002.) Kannattaa huomata, ettei Sorokinin ”länsimielisyys” suinkaan ollut mikään skandaalin mukanaan tuoma uusi havainto – jo vuonna 1999 Booker-juryn sihteeri totesi Sorokinin olevan ”kirjallisuutta länsimaisille slavisteille” (Pesonen 2001).

Toisaalta myös Iduštšije vmesten pelättiin toiminnallaan vahingoittavan Venäjä-kuvaa maailmalla (Kedrov 2002). ”Jos tällaiset inkvisiittoritoinenpiteet jatkuvat kirjallisuuspiireissämme, onnistumme vain säilyttämään kaikki naapurimaamme”, pelkää kirjailija Viktor Jerofejev (Jerofejev 2002). Samainen Jerofejev oli myös hyvin kiusaantunut siitä, miten tunteenomaisesti länsimaiset tiedotusvälineet vaikuttivat suhtautuvan jupakkaan: ”Tämä antaa niille vielä lisäsynn pitää meitä pilkkanaan” (Kanavin 2002). Etenkin hysteriset amerikkalaiset herättivät vihastusta venäläisessä lehdistössä: ”Jospa antaisitte meidän itse päättää, mikä maassamme on hyvää ja mikä huonoa”, toivoi esimerkiksi Andrei Petrov (Petrov 2002).

Tämä herkkätunteisuus länsimaiden reaktioihin nähden saattaa olla yhteydessä siihen, ettei Venäjä vaikuta vielääkään onnistuneen kunnolla käsittelemään lähimenneisyyttään, kommunismin – tämä tilinteon puute on Aleksandr Genisin (1999: 212-213) mukaan selkeästi näkynyt vuosikymmenen mittaan muissakin kirjallisuuspolemiikeissa.

Goluboje salo on tästäkin näkökulmasta kivulias teos. Romaani piirtää kovin säälimättömän kuvan neuvostointelligentsijasta, -kulttuurista ja -historiasta. Se pakottaa seksofobisen kansakunnan nielemään peittelemättömän pornografisia kohtauksia korkeakirjallisuuden kansissa, sotkee jalkoihinsa kaunokirjallisuuden palvotut klassikot parodian keinoin, tekee kommunistijohtajista ihmissyöjiä ja lisäksi leikittelee hirtehisesti ajatuksella Stalinin ja Hitlerin varsin lämpimistä

väleistä. Viimemainittu on melkoisen julmaa peliä nykytilanteessa, kun fasismi on suosittu haukkumasana kaikkien osapuolten suissa⁹ ja toisaalta Stalinin arvo sotasankarina on nousussa. Tuoreen tutkimuksen mukaan yli puolet venäläisistä suhtautuu Staliniin myönteisesti, ja Voiton päivän juhlallisuuksien yhteydessä 2005 generalissimukselle pystytettiin jälleen patsaitakin (Paananen 2005: 18-19).

Aleksandr Ivanovin mielestä suhtautuminen neuvostohistoriaan on nyt mitä akuutein yhteiskunnallinen ongelma: ”Neuvostomenneisyys pitäisi kyetä hyväksymään omaksi eikä vieraaksi historiaksi; sitä kautta saisimme kenties uudeleen käyttöömmä sisäisiä ideologioita ja esteettisiä resurssejamme”, hän miettii (Babintseva 2002). Aleksandr Pumpjanskin mukaan *Salo* voidaan hyvinkin nähdä neuvostomenneisyyden terävänä tilityksenä – liian terävänä isänmaallisten kansalaisten vieläkään kestää – mikä hänen mielestään selittää tyhjentävästi skandaalin synnyn (Pumpjanski 2002a, Pumpjanski 2002b). Pumpjanski kritisoi mielipiteitä, joiden mukaan venäläinen joutuu jokapäiväisessä elämässään näkemään enemmän kuin tarpeeksi kauheuksia ja kirjallisuuden tulisi tarjota niistä pakotie. Pumpjanskin mukaan tämä ei suinkaan ole kirjallisuuden tehtävä. ”Mistä Sorokinia syytetään? Siitäkö, että hän julmasti, sietämättömästi ja inhimillisyyttä halveksuen kuvaa todellisuutta? (...) Vaiko siitä, että hänen kuvaamansa todellisuus on julmaa, sietämätöntä ja inhimillisyyttä halveksuvaa? Eihän siinä tapauksessa pidä ampua viestintuojaa, kirjailijaa, vaan yhteiskunnan tulee katsoa peiliin.” (Pumpjanski 2002b.)

Oliko sodassa voittajia?

Goluboje salo on kaiken ylläolevan perusteella varsin looginen kohde kirjasadalle uudella Venäjällä. Hiukan avoimeksi jää vielä tällä käsittelyllä kysymys, miksi teos sai odottaa oikeusjuttua yli kolme vuotta ilmestymisestään. Yhdyn Oleg Šiškiniin toteamukseen, ettei Jeltsinin aikaan vielä ollut Iduštšije vmesten tyyppistä liikettä: ”Nyt, kuten Lenin sanoi, ’kriisi on kypsytynyt’” (ŠIŠKIN

2002) – mitä voi tietysti soveltaa laajemminkin Putinin aikakauden yhteiskunnalliseen ilmapiiriin verrattuna jeltsinisiin (ks. yllä).

Ilmeisin sysäys skandaalille oli Sorokinin julkea aikomus tuoda tabuja rikkova taiteensa korkeakulttuurin mekkaan, Bolšoi-teatteriin; tällä selittyä sekin, miksi Iduštšije vmeste tarttui nimenomaan Sorokiniin eikä johonkukaan hänen postmodernistikollegoistaan (ks. viite 2). Konstantin Lebedev järjestön lehdistöosastolta ilmoitti, ettei Iduštšije vmeste suinkaan aio unohtaa muitakaan kritisoimiaan kirjailijoita (muun muassa Viktor Peleviniä ja Viktor Jerofejevia), vaan ”Sorokinin juttu” oli vain ensi-isku: ”Sorokinin valitsimme tällä kertaa siksi, että hän meni pidemmälle kuin kukaan muu – solmi sopimuksen Bolšoi-teatterin kanssa.” (Fotškin 2002). Yhteneväisyydet *Goluboje salon* juonen ja tulevan oopperan välillä¹⁰ saattoivat hyvinkin vaikuttaa nimenomaan tämän teoksen valintaan syytteen kohteeksi. Tärkeämpiä lienevät kuitenkin romaanin avoimet (homo)seksuaaliset kuvaukset ja raisu kielenkäyttö, joita ei klassisessa venäläisessä kaunokirjallisuudessa ole totuttu näkemään.

Mutta kirjasanon pohjalla oli laajempiakin yhteiskunnallisia ilmiöitä. Yhdyn Vjatšeslav Kuprijanovin mielipiteeseen, jonka mukaan pornografia toimi jupakassa vain ”ukkosenjohdattimena” (Kuprijanov 2002); viime kädessä kyse oli ristiriidasta kahden täysin vastakkaisen kaunokirjallisuuskäsityksen, jopa vastakkaisen maailmankuvien, välillä. Venäjällä on vallinnut kirjallisuudessa pitkä yhteiskuntakeskeisyyden traditio, jota etenkin neuvostoaikainen marxilainen suuntaus korosti. Sorokin taas puhuu kirjallisuudesta mielellään kokonaan yhteiskunnasta erillisenä ilmiönä eikä tunnusta ilmiön ”eettistä” puolta: ”Kysehän on sentään vain kirjaimista paperilla” (Rasskazova 1992, 121). Keskeisintä ”Sorokinin jutussa” oli mielestäni kysymys uuden venäläisen kaunokirjallisuuden vallasta ja vastuusta. Polemiikissa ilmenee juuri se oppositio, josta Mihailov (1996, 441; ks. edellä) puhuu, s.o. traditionalistit vastaan ”uusi aalto” eli postmodernistit. Skandaalin syntyyn

oli nähdäkseni vaikuttamassa Venäjän nykyinen yhteiskunnallinen ilmapiiri, jossa perinteiden kunnioitus, vahvan valtion ja järjestyksen periaate nähdään kansallisen turvallisuuden takeina – kaikille näillehän Sorokinin tuotanto on suorastaan vastakkaista.

Mitkä tahansa olivatkin skandaalin pohjimmaisat syyt, seurauksista ei ole epäilystä. Yksi kirjasanon kiistattomista voittajista oli Vladimir Sorokin, joka sai runsaasti tukea lähes kaikilta polemiikkiin osallistuneilta ääniltä – joskin yleensä perin ulkokirjallisin perustein. Likipitäen ainoat Sorokinin tuotantoa kirjallisuusnäkökulmasta puolustaneet kommentit tulivat kustantajan lisäksi postmodernistikollegoilta, kuten Viktor Jerofejevilta (2002), sekä postmodernismin perehtyneiltä kirjallisuustieteilijöiltä (Arjer & al. 2002). Muutoin eniten vedottiin sanan- ja valinnanvapauden periaatteeseen: kansalaisilla täytyy olla rajoittamaton oikeus lukea, mitä tahtovat – vaikka sitten kuvottavaa roskaa.

Kaiken kaikkiaan jupakka toimi Sorokinille loistavana PR:nä. Huiman taloudellisen menestyksen lisäksi Sorokin saavutti diskurssilleen kaunokirjallisuuden vapaudesta, ellei laajentunutta kannatusta, ainakin statusta ja huomiota. Sorokinin itsensä hellimä marginaalisen, yhteiskunnan rajoituksista piittaamattoman avantgardistin imago vain vahvistui skandaalin myötä. Sorokinin puolue onnistui myös taitavin retorisin keinoin (ja lehdistön suosiollisella avustuksella) liittämään Sorokinin ”suurten” kirjailijoiden jatkumoon ja saamaan tälle näin mainetta sananvapauden marttyyrina, joka joutuu kärsimään ahdasmielisten ja älyllisestikin arveluttavien konservatiivien tempauksista. Kyynisimmät tarkkailijat totesivat, että länsimaissa ovat yleensä nauttineet eniten arvostusta syystä tai toisesta vainotut kirjailijat: ”Neuvosto aikaan Sorokinille olisi jo ehdotettu Nobelia” (Puškar 2002).

Häviäjien puolelle taas jäi Iduštšije vmeste, josta puhuttiin sekä skandaalin aikana että sen jälkeen (Iduštšije 2005) hyvin negatiivisin, jopa halveksivin sanakääntein, ja järjestön edustama kanta kaunokirjallisuuden yhteiskunnallisesta vastuusta joutui vastaavasti naurettavaan valoon.

Vaikka järjestön moraalisia päämääriä joskus harvoin ymmärrettiinkin, liikettä syytettiin tavat-
tomasta naiiviudesta toimintatapojen valinnassa;
eivätkö he ymmärrä, että nyky-yhteiskunnassa
kirjailijavainosta voi hyötyä vain itse kirjailija?

”Sorokinin jutun” lainet lyövät venäläisessä
kulttuurielämässä ja yhteiskunnassa edelleen. Ju-
tun primus motorina toiminut Vasili Jakemenko
erosi Iduštšije vmesten johdosta maaliskuussa
2005, mutta jatkoi patrioottis-konservatiivista
toimintaansa. Samana keväänä hän perusti uuden
nuorisoliikkeen, Našin¹¹ (”Meikäläiset”), joka
oli näkyvässä roolissa toisen maailmansodan
loppumisen 60-vuotisjuhlallisuuksissa touko-
kuussa. Iduštšije vmesteen valtiovalta ei ole
pitänyt mitään virallista kontaktia, mutta Našin
edustajia presidentti Putin tapasi henkilökohtai-
sesti kesällä 2005.

Vladimir Sorokin ei jäänyt ”Putin-jugendin”
ainoaksi uhriksi. Myös toinen Ad Marginemin
julkaisema kirjailija, Kirill Vorobjov (kirjaili-
janimeltään Bajan Širjanov), joutui Iduštšije
vmesten aloitteesta oikeuden eteen loppukesästä
2002. Häntä syytettiin niin ikään pornografian

levittämisestä sekä lisäksi huumeidenkäytön
ihannoinnista romaaneissaan *Sredinnyj pilotaž* ja
Nizšij pilotaž. Vorobjovin oikeusprosessi venyi
huomattavasti ”Sorokinin juttua” pidempään:
kirjailija vapautettiin syytteistä vasta elokuussa
2005.

Mitä Sorokiniin tulee, Iduštšije vmeste ei ole
häntä suinkaan unohtanut. Järjestön nettisivuilta
löytyy edelleen peli, jossa Sorokinia voi heitellä
tomaateilla (Iduštšie 2006), ja ooppera *Rosen-
thalin lasten* tullessa ensi-iltaan maaliskuussa
2005 liike järjesti Bolšoi-teatterin edessä lukuisia
mielenosoituksia. Ooppera herätti huomiota
duumassa saakka: kulttuurivaliokunta vaati
saada nähdä esityksen ennen ensi-iltaa, jotta
voisi arvioida sen moraalista vahingollisuutta
yhteiskunnalle. 300 parlamentaarikkoa allekir-
joitti vaatimuksen kieltää ooppera: muun muassa
Isänmaa-puolueen edustajan Irina Saveljevan
mielestä teoksesta ”paistaa läpi viha Venäjää
kohtaan” (Kaurala 2005: C9).

Luonnollisesti kaikki *Rosenthalin lasten*
esitykset olivat loppuunmyytyjä.

Viitteet

- 1 Artikkelin aineistona toimivat venäläisissä val-
takunnallisissa sanoma- ja aikakauslehdissä
vuoden 2002 jälkipuoliskon aikana julkaistut
artikkelit. Lehtiaineisto on hankittu Integrum-
tietokannasta. Kaikkiaan Integrum sisälsi yli
kolmesataa ”Sorokinin juttua” käsittelevää ar-
tikkelia, joista tässä artikkelissa mainitaan vain
pieni osa. Aiheesta julkaistujen lehtikirjoitusten
todellinen määrä oli luonnollisesti vieläkin
suurempi, koska Integrum-tietokantakin sisältää
vain murto-osan Venäjällä ilmestyvistä tuhan-
sista sanoma- ja aikakauslehdistä. Lisätietoa
Integrumista, ks. Mustajoki 2003.
- 2 Alkuvuodesta 2002 Iduštšije vmeste -liike järjesti
kirjanvaihtokampanjan, jossa halukkaat saivat
tuoda Sorokinin, Viktor Jerofejevin, Viktor
Pelevinin tai Karl Marxin kirjoja vaihdettaviksi
neuvostokirjailija Boris Vasiljevin koottuihin
teoksiin. Karl Marxin nimi tässä joukossa
saattaa herättää ihmetystä. Iduštšije vmesten
puheenjohtajan Vasili Jakemenkon mukaan jat-

kumo on kuitenkin varsin luonnollinen: mainitut
kolme kirjailijaa muodostavat nyky-Venäjällä
yhtä hallitsevan ja ”muodikkaan” diskurssin
kuin marxilaisuus aikanaan Neuvostoliitossa
ja ovat järjestön näkökulmasta yhtä vahingol-
lisia (Vidal-Hall 2002, 30). Palautetut kirjat oli
määrä lähettää takaisin kirjoittajilleen (Marxin
teokset tämän sukulaisille Saksaan). Sorokin
omien sanojensa mukaan vain hyötyi järjestön
operaatiosta: ”Minulle tuotiin kyllä laatikollinen
'palautettu kirjailijalle' -leimattuja kirjoja. Pistin
ne uudelleen myyntiin tuplahintaan – harvinais-
uuslisällä.” (NI 2002a.)

- 3 Kirjallisuussosiologia ja siihen läheisessä yhteydes-
sä oleva reseptiotutkimus edustavat kirjallisuus-
tutkimuksen suuntausta, jossa keskeistä on
huomion kiinnittäminen pelkän tekstin sijasta
lukijaan, tai laajemmin, kirjailijan, lukijan ja
ympäröivän yhteiskunnan monitahoiseen suh-
teisiin. Kaunokirjallisuutta yhteiskunnallisena
instituutiona tutkineen Mihail Bergin (2000, 7)

mukaan kirjallisuusmaailma on taistelulenttä, jolla toimijat yrittävät saavuttaa vaikutusvaltaa edustamalleen diskurssille, kukin itselleen ominaisin kirjallisin strategioin (emt., 20–23). Näillä strategioilla tavoitellaan viime kädessä oikeutta määritellä ne normit, joiden mukaan kirjallinen yhteisö tai laajemmassa merkityksessä yhteiskunta elää ja toimii (emt., 309). Historiassa yleiset yritykset sensuroida kaunokirjallisuutta lukeutuvat yhteiskunnan eri valtakerrosten pyrkimykseen säädellä ja hallinnoida kirjallisuuden kenttää (Ekholm 1996, 3–4); Juhani Niemen mukaan kirjallisuuden kolme yleisintä tabualluetta ovat aina olleet seksuaalisuus, politiikka ja uskonto (Niemi 1991, 79). Kirjasota voidaan nähdä tämän yleisen kirjallisen valtakamppailun yhtenä konkreettisena ilmentymänä.

- 4 Pekka Tarkka on soveltanut kehittämänsä kaavaa muun muassa nk. Salamason eli Hannu Salaman Juhannustanssien 1960-luvun puolivälissä synnyttämän kirjasodan analyysiin (vrt. Tarkka 1973: 160–203).
- 5 Kirjasotien tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen on myös yksi reseptiotutkimuksen klassikoista, H. R. Jaussin reseptioesteettinen teoria. Jaussin (1995, 59–61) mukaan kunkin teoksen vastaanottoa määrittää se kaunokirjallinen odotushorisontti, joka yhteiskunnassa vallitsee teoksen ilmestymishetkellä; kohua nostattavat teokset, joiden esteettinen välimatka yleisön odotuksiin ja ko. yhteiskunnassa vallitsevaan

arvomaailmaan on poikkeuksellisen pitkä. Odotushorisontin kautta selittyy ”Sorokinin jutussa” muun muassa se, miksei kannetta nostettu seksuaalisuonteisia elokuvia tai mainoksia vastaan, joita niitäkin riittää (tätä ihmeteltiin yleisesti venäläisissä tiedotusvälineissä). Nähdäkseni tämä johtuu yksinkertaisesti siitä, että kaunokirjallisuuden odotushorisontti on Venäjällä varsin erilainen (konservatiivisempi, vaativampi) kuin elokuvan.

- 6 Termin varsinainen merkitys jää Whitella hiukan hämäräksi. Voidaan kuitenkin olettaa, että verbillä ”likvidoida” vastaajat tuskin ovat tarkoittaneet homoseksuaalien joukkomurhaa, vaan pikemminkin ilmiön kitkemistä yhteiskunnasta muilla keinoin, esimerkiksi karkotuksin tai kriminalisoinnin kautta.
- 7 Muun muassa fasismia vastustavalta (Iduššije 2002a) liikkeeltä tuntuvat ajoin menevän puurot ja vellit sekaisin. Iduššije vmesten kesäkuisessa mielenosoituksessa eräs toimittaja tiedusteli mukana olleilta nuorilta, miten on vaikkapa Mein Kampf:n laita: saako sitä sitten vapaasti julkaista? ”Onko siinä kiro sanoja?” kysäisi vuorostaan toimittajalta eräs nuori puritaani (MN 2002a).
- 8 Kannattaa huomata, että kirjasotien syntyajankohdat heijastavat usein yhteiskunnassa tapahtuvia suurempia murroksia, jolloin myös kaunokirjallinen traditio hakee uutta paikkaa ja tehtävää (Niemi 1991, 80).

Lähteet

- Agiševa, Guzel (2002), Tšem pahnet ”Goluboje salo”. – *Tribuna*, 8.8.2002.
- AiF (2002) = (Ei kirjoittajaa.) Klony na stsene Bolšogo. – *Argumenty i fakty*. 17.7.2002.
- Akimova, Darja (2002), Nikas Safronov: Ja ne kiseinaja baryšnja. – *Vešernjaja Moskva*, 1.8.2002.
- Aleksejev, Nikita (2002), Rosporno. – *Inostranets* 34 (17.9.2002).
- Arhangel'ski, Aleksandr (2002), Dymovaja zavesa. – *Izvestija*, 1.8.2002.
- Arjer & al. (2002), Ekspertiza ne po zakazu. – *Novoje vremja*, 20.10.2002.
- Arminen, Ilkka (1989), *Juhannustansseista Jumalan teatteriin – suomalainen julkisuus ja kulttuurisodat*. Suomen tutkijaliiton julkaisusarja 58. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Babintseva, Natalija (2002), Provokatsija? Bezuslovno! – *Nezavisimaja gazeta: NG Ex Libris*, 19.9.2002.
- Baigarov, Sergei (2002), ”Nastojaštših buinyh malo – vot i netu božakov”. – *Trud*, 20.9.2002.
- Berg, Mihail (1997), Arvostettu ja ei-arvostettu nykyvenäläinen kulttuuri lehdistön valossa. – *Carelia* 11, 114–117.
- Berg, Mihail (2000), *Literaturokratija. Problema prisvojenija i pereraspredelenija vlasti v literature*. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije.
- Dewhirst, Martin (2002), Censorship in Russia, 1991 and 2001. – *Russia after Communism*. Ed. Rick Fawn & Stephen White. London – Portland: Frank Cass Publishers, 21–34.
- Ekholm, Kai (1996), *Kielletyt kirjat*. (2., uusittu laitos.) Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 3. Helsinki: Eduskunnan kirjasto.
- Ekspert (2002) = (Ei kirjoittajaa.) Otryvki iz zakljuštenija ekspertov žurnala ”Video-Ass”. – *Ekspert* 36 (30.9.2002).

- Fotškin, Oleg (2002), Salnyje šutki prokuratury. – *Moskovski komsomolets*, 18.7.2002.
- Garam, Irma (2002), *Julkista yksityiselämää. Poliitika ja erotiikka yleisön silmin*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 71. Jyväskylä : Jyväskylän yliopisto
- Genis, Alexander (1999), Borders and Metamorphoses. Viktor Pelevin in the Context of Post-Soviet Literature. – *Russian Postmodernism. New Perspectives on Post-Soviet Culture*. Transl. & Ed. Slobodanka Vladiv-Glover. New York – Oxford: Berghahn Books, 212-224.
- Goldschmidt, Paul W. (1999a), Article 242: Past, Present and Future. – *Eros and Pornography in Russian Culture / Eros i pornografija v russkoi kulture*. Ed. M. Levitt & A. Toporkov. Moskva: Lodomir, 459-538.
- Goldschmidt, Paul W. (1999b), Pornography in Russia. – *Consuming Russia: Popular Culture, Sex, and Society since Gorbachev*. Ed. Adele Marie Barker. Durham [N.C.]: Duke University Press, 318-336.
- Golovin, Oleg (2002), Spasibo za službu. – *Nezavisimaja gazeta: NG Ex Libris*, 26.9.2002.
- Gorlova, Nadežda (2002), Bez izdatelskogo egoizma. – *Literaturnaja gazeta*, 7.8.2002.
- Gorlova, Nadežda & al. (2002), Nas zabolit buduštsej! – *Literaturnaja gazeta*, 7.8.2002.
- Hawthorn, Jeremy (1987), *Unlocking the Text. Fundamental Issues in Literary Theory*. London: Edward Arnold Publishers.
- Iduštsije 2002a = <http://www.idushie.ru/rus/about/index.php>
- Iduštsije 2002b = <http://www.idushie.ru/rus/about/cultcenz/books/index.php>
- Iduštsije 2005 = <http://www.idushie.ru/rus/document/letters/gazety/index.php>
- Iduštsije 2006 = <http://www.idushie.ru/rus/entert/tomatogun/index.php>
- Ijulski, Gleb (2002), Putinjugend rvjotsja v boi. – *Espresso* 12 (1.8.2002).
- Jakovlev, Aleksandr (2002), ”Pornografija menja nikogda ne interesovala”. – *Literaturnaja gazeta*, 7.8.2002.
- Jauss, Hans Robert (1995), Istorija literatury kak provokatsija literaturovedenija. (Perevod s nemetskogo i predisloviye N. Zorkoj.) – *Novoje literaturnoe obozrenije* 12, 34–84. (Alkuperäisteos: Jauss H.R. Literaturgeschichte als Provokation. Frankfurt a. M., 1970.)
- Jerofejev, Viktor (2002), Osobennosti natsionalnoi travli pisatelei. Otkrytoe pismo prezidentu Ros-sii V. V. Putinu. – *Vremja MN*, 5.9.2002.
- Kanavin, Viktor (2002), Istorija s pornografijej. – *Itogi* 26 (2.7.2002).
- Kaurala, Hanna (2003), Venäläiskirjailija Sorokinin kirjasta ei löytnyt pornoa. – *Helsingin Sanomat* 30.4.2003, B9.
- Kaurala, Hanna (2005), Venäjän kansanedustajat kiukustuivat oopperasta. – *Helsingin Sanomat* 24.3.2005, C9.
- Kedrov, Konstantin (2002), Pornografija duha. – *Novyje Izvestija*, 29.6.2002.
- Kon, Igor S. (1995), *The Sexual Revolution in Russia. From the Age of Czars to Today*. Transl. James Riordan. New York: The Free Press.
- Kon, I. S. (1999), Erotika i pornografija v rossijskih poliitišeskih debatah. – *Eros and Pornography in Russian Culture / Eros i pornografija v russkoi kulture*. Ed. M. Levitt & A. Toporkov. Moskva: Lodomir, 539-552.
- Kornja, Anastasija (2002), Prokurory izuštšajut Sorokina v anatomitšeskom razreze. – *Vremja MN*, 13.7.2002.
- KP (2002) = (Ei kirjoittajaa.) Genprokuror Rossii Vladimir Ustinov: Vy suhari sušite? – *Komsomolskaja pravda*, 19.7.2002.
- Kuprijanov, Vjatišeslav (2002), Ot imeni pryštšei. – *Literaturnaja gazeta*, 10.7.2002.
- Kuritsyn, Vjatišeslav (2000), *Russki literaturnyj postmodernizm*. Moskva: O.G.I.
- Latynyna, Alla (2002), Ne sorvat by spektakl. – *Vremja MN*, 30.7.2002.
- Ležandr, Konstantin (2002), Vse na zaštšitu tsivilizatsii! – *Itogi* 40 (8.10.2002).
- Linetski, Vadim (1992), Nužen li mat russkoi proze? – *Vestnik novoi literatury* 4, 224-231.
- Lvova, Valentina (2002), Vzglijad s 6-go etaža: Deti v podvale igrali v gestapo... – *Komsomolskaja pravda*, 13.7.2002.
- Mihailov, Aleksandr (1996), Tšetyre portreta na obštšem fone. – *Modernizm i postmodernizm v russkoi literature i kulture*. Pod. red. P. Pesonena, Ju. Heinonena i G.V. Obatnina. Slavica Helsingiensia 16. Studia Russica Helsingiensia et Tartuensia V. Helsinki: Department of Slavonic and Baltic Languages and Literatures, 441–455.
- Milštšein, Ilja (2002), Literaturnyje posidelki. – *Novoje vremja*, 21.7.2002.
- Mustajoki, Arto (2003), Slaavilaisen kirjaston uusi elektroninen vetonaula. <http://www.lib.helsinki.fi/julkaisut/kirjatietoverkkojenmaailmassa/mustajoki1.html>
- Nemzer, Andrei (2002), Šli by sebe za «Klinskim»... – *Vremja Novostei*, 21.1.2002.
- Neverov, Aleksandr (2002a), Proštšai, kontseptualizm! – *Itogi* 11 (18.3.2002).
- Neverov, Aleksandr (2002b), Bolšoi eksperiment. – *Itogi* 24 (18.6.2002).
- NI (2002) = (Ei kirjoittajaa.) Tsifra: 8. – *Novyje Izvestija*, 20.7.2002.

- Niemi, Juhani (1985), Kirjasotien mekanismeista. – Niemi, Juhani. *Hiidenkiven arvoitus. Esseitä ja tutkielmia kirjallisuudesta*. Hämeenlinna: Karisto, 40-52.
- Niemi, Juhani (1991), *Kirjallisuus instituutiona. Johdatus sosiologiseen kirjallisuudentutkimukseen*. Tietolipas 122. Helsinki – Tampere: SKS.
- Noskovitš, Marina (2002), Prokuratura uvidela pornografiu v golubom sale. – *Izvestija*, 12.7.2002.
- Novikova, Liza (2002a), Kulturnaja politika: Tšto delat "Kamasutre" s "Istoriej KPSS". – *Kommerçant*, 28.6.2002.
- Novikova, Liza (2002b), Vladimir Sorokin: ja ne hotel vyzvat erektsiju u tšitatelja. – *Kommerçant*, 28.6.2002.
- Paananen, Arja (2005), Stalinista tuli taas sankari. – *Iltta-Sanomat* 9.5.2005, 18-19.
- Panov, Aleksandr (1999), Vladimir Sorokin. Goluboje salo. – *Itogi* 22.
- Pesonen, Pekka (2001), Moi god v katšestve tšlena žjuri russkoi premii "Buker–Smirnoff". Zapiski otšerednogo varjaga. <http://www2.arts.gla.ac.uk/Slavonic/Epicentre/pesonenbuker.htm>
- Petrov, Andrei (2002), Soros, Sorokin i sor iz izby... – *Gudok*, 25.7.2002.
- Privalov, Aleksandr (2002), O pornografii raznyh rodov. – *Ekspert* 36 (30.9.2002).
- Prohanov, Aleksandr (2002), Osobenosti natsionalnoi ohoty na pisatelei. – *Zavtra* 29 (16.7.2002).
- Pumpjanski, Aleksandr (2002a), Na hrena nam dermometer... – *Novoje vremja*, 22.9.2002.
- Pumpjanski, Aleksandr (2002b), Otvet angelu. Ot advokata dvuh djavolov. – *Novoje vremja*, 13.10.2002.
- Puškar, Dmitri (2002), Za pravo tšitat. – *Moskovskije novosti*, 2.7.2002.
- Rassadin, Stanislav (2002), Tšitatel, ktorogo my vybiraem-2. – *Vjorsty*, 5.11.2002.
- Rasskazova, Tatjana (1992), Avtoportret. Tekst kak narkotik. – *Vladimir Sorokin: Sbornik rasskazov*. Moskva: Ruslit, 119-126.
- Rasskazova, Tatjana (2002), Literaturovedtšeski sindrom: obostrenije. – *Finansovaja Rossija*, 18.7.2002.
- Rubtsova, Jevgenija (2002), Natšali s obmena knig, zakontšili sudebnym iskom. – *Novyje Izvestija*, 28.6.2002.
- Šatalov, Aleksandr (1999), Vladimir Sorokin v poiskah utratšennogo vremeni. *Družba Narodov* 10. <http://magazines.russ.ru/družba/1999/10/shatal-pr.html>
- Semjonova, Oksana (2002), Uboinoje salo. – *Moskovski komsomolets (voskresnyi vypusk)*, 21.7.2002.
- Ševelev, Igor (2002), Sverhtsennost literatury. – *Vremja MN*, 12.7.2002.
- Šiškin, Oleg (2002), Patsient dolžen umeret. – *OM* 9, 60-66.
- Sokolov, Boris (2002), "Opasajus tolpy". – *Moskovskije novosti*, 2.7.2002.
- Sokolov, Maksim (2002), Narod protiv svobody tvortšestva. – *Izvestija*, 18.7.2002.
- Sorokin, Vladimir (2002 [1999]), *Goluboje salo: roman*. 6-e izdanije. Moskva: Ad Marginem.
- Starobinets, Anna (2002), Knigi s karakterom. – *Ekspert* 36 (30.9.2002).
- Tarasov, Aleksandr (2002), Gospoda Geksogen, Ivanov, Sorokin, na vyhod! – *Novaja gazeta*, 4.7.2002.
- Tarkka, Pekka (1973), *Salama*. Helsinki: Otava.
- Tšalikov, Valeri (2002), "Udrutšennost i izumlenije". – *Vremja Novostei*, 12.7.2002.
- UKRF 1996 = Ugolovnyj kodeks Rossijskoi Federatsii. Glava 25, statja 242. <http://www.d-sign.com/uk/25.htm#242>
- Vedomosti (2002a) = (Ei kirjoittajaa.) Tšelovek nedeli: Russki Larri Flint. – *Vedomosti*, 15.7.2002.
- Vedomosti (2002b) = (Uutiskatsaus: ei kirjoittajaa eikä otsikko.) – *Vedomosti*, 17.7.2002.
- VK (2002) = (Ei kirjoittajaa.) Mihail Švydkoj: Avtor "Golubogo sala" dolžen sest na skamju podsudimyh. – *Vetšerni klub*, 1.8.2002.
- Vidal-Hall, Judith (2002), Old Books for New – and Older. – *Index on Censorship* 2, 30-31.
- Vladiv-Glover, Slobodanka (1999), Heterogeneity and the Russian Post-Avant-Garde. The Excremental Poetics of Vladimir Sorokin. – *Russian Postmodernism. New Perspectives on Post-Soviet Culture*. Transl. & Ed. Slobodanka Vladiv-Glover. New York – Oxford: Berghahn Books, 269-298.
- Voznesenski, Aleksandr (2002), Spisok Bukera: nitšego obštšego s pornografiei. – *Nezavisimaja gazeta: NG Ex Libris*, 10.10.2002.
- VTŠR (2002a) = (Ei kirjoittajaa.) Ne bylo petšali... – *Vitrina tšitajuštšei Rossii* 9 (13.9.2002).
- VTŠR (2002b) = (Ei kirjoittajaa.) Zaštšitit Rossiju ot nevezestva i beznравstvennosti. – *Vitrina tšitajuštšei Rossii* 9 (13.9.2002).
- White, Stephen (2002), Ten Years on, What Do the Russians Think? – *Russia after Communism*. Ed. Rick Fawn & Stephen White. London – Portland: Frank Cass Publishers, 35-50.
- Zolotonosov, Mihail (2002), Drova izdatelskoi topki. – *Moskovskije novosti*, 3.12.2002.